

BEZOEK Weteringschans 85D
POST Postbus 15797
1001 NG Amsterdam
TEL 020 624 30 44
FAX 020 622 42 99
E-MAIL info@ferro-mco.nl
KVK 33125884 Amsterdam
Bureau Ferro b.v.

COB focusgroepen tweede kwartaal 2009: Middelburg

Versie 1.1

in opdracht van:
SCP

auteurs:
drs. Judith van Male

ons projectnummer:
3254

datum:
24 juni 2009

Onderzoeksverantwoording

1 Achtergrond

Het Sociaal en Cultureel Planbureau voert sinds 2007 in opdracht van de Voorlichtingsraad elk kwartaal het Continu Onderzoek Burgerperspectieven uit. In dit onderzoek wordt nagegaan hoe de burger op dat moment over de samenleving en zijn eigen leven denkt, hoe (on)tevreden hij is met de regering en overheid, hoe het is gesteld met zijn vertrouwen in de politiek en media en welke problemen hij geagendeerd zou willen zien op de politieke agenda.

In dit tweede kwartaal van 2009 komen twee speciale thema's in het onderzoek aan de orde:

- de rol van de media in Nederland in de financiële crisis;
- opvoeding en onderwijs.

Het onderzoek bestaat uit een enquête en een focusgroeponderzoek. Het focusgroeponderzoek is verkennend van aard en heeft tot doel de resultaten van de enquête aan te vullen, te verdiepen en te verklaren. In totaal worden ieder kwartaal vier groepen uitgevoerd waarvan Ferro MCO er telkens twee voor zijn rekening neemt.

2 Opzet, uitvoering en selectie

De twee focusgroepen hebben plaatsgevonden op een locatie in Middelburg Oost op dinsdag 12 mei 2009. De opdrachtgever heeft de gesprekken gevolgd via een gesloten tv-circuit.

In totaal zijn 16 respondenten geselecteerd (acht per groep die allemaal aan het onderzoek hebben deelgenomen):

- de eerste groep bestond uit acht lageropgeleiden, de tweede groep uit acht hogeropgeleiden;
- gespreid naar leeftijd (18–65 jaar), geslacht, samenlevingsvorm en opleidingsniveau;
- woonachtig in Middelburg en omliggende gemeenten.

De respondenten zijn geworven door een gespecialiseerd selectiebureau. Alle respondenten hebben een onkostenvergoeding voor deelname ontvangen. Een gedetailleerd respondentenoverzicht is opgenomen in de bijlage.

Het selectiebureau heeft de respondenten geworven door middel van een advertentie in een huis-aan-huis blad en heeft in de advertentie het onderwerp van de discussie prijsgegeven (opvoeding). Dit heeft een selectie-effect tot gevolg (mensen met een speciale interesse voor het onderwerp). In de groep lageropgeleiden had dit tot gevolg dat vrijwel alleen vrouwen hebben meegedaan (zeven van de acht deelnemers). In de groep hogeropgeleiden bleken meerdere respondenten zich vanuit hun professionele interesse (werkzaam in het onderwijs of (jeugd)zorg) aangemeld te hebben voor deelname. De groepsdiscussies zijn daarom een week later overgedaan in Amsterdam.

3 Algemeen

Het rapport is tot stand gekomen op basis van een uitgebreide analyse van de uitkomsten. Daarbij zijn zowel verbale als non-verbale signalen (zoals lichaamstaal, intonatie die enthousiasme of juist weerstand verraad) meegenomen. De uitkomsten geven een goede indicatie van de meningen die over het onderzoeksonderwerp leven en welke aspecten daarin een rol spelen. Meningen en gedachten mogen bij kwalitatief onderzoek niet direct getalsmatig worden geëxtrapoleerd (in de zin dat je kan stellen dat als 3 van de 30 respondenten iets vinden, die mening 'dus' bij 10% voorkomt). Om die reden vermelden wij in onze rapportage geen getallen.

Het rapport is opgedeeld in drie basishoofdstukken: onderzoeksverantwoording, resultaten en conclusies. Gekozen citaten representeren in de ogen van de onderzoeker meningen of houdingen die relevant zijn voor begrip van de context.

Ferro is lid van de MOA (Marktonderzoekassociatie) en Esomar, als ook van de Research Keurmerkgroep, en respecteert de bijbehorende richtlijnen voor kwalitatief marktonderzoek, zoals weergegeven in de ICC/ESOMAR gedragscode. Ook is Ferro gecertificeerd volgens de internationale normen ISO 9001: 2000 en ISO 20252:2006 (de laatste betreft de norm die de Research Keurmerkgroep vereist en die speciaal is ontwikkeld voor de marktonderzoekbranche).

Resultaten

1 Beschrijving van de discussie

Lageropgeleiden

In de groep lageropgeleiden zit slechts één mannelijke deelnemer. De leeftijdssamenstelling is tamelijk homogeen tussen 43 en 66 jaar met één uitschieter naar beneden: een vrouw van 21 jaar. De discussie is geanimeerd. De respondenten hebben geen scherpe meningsverschillen. Daarentegen is er over en weer veel begrip voor de moeilijke situatie waar een groot deel van de respondenten in verkeert: meerdere deelnemers hebben chronische gezondheidsproblemen en een laag inkomen. Eén deelnemster heeft voor de tweede keer kanker gehad en is verlaten door haar man waardoor ze in ernstige financiële problemen is gekomen:

Wat mij bezighoudt is hoe je vandaag de dag financieel nog rondkomt.

Vrouw, 43 jaar, mbo, ambtenaar Middelburg

Ja voor mij is dat ook een thema. Ik heb voor de tweede keer kanker gehad. Geen werkgever wil mij nog hebben.

Vrouw, 45 jaar, mbo, wao, Middelburg

Ik had een id-baan. Dat is een grote armoedeval. Daarnaast heeft mijn ex me ook nog met schulden achtergelaten.

Vrouw, 62 jaar, mbo, begeleidster gehandicapten, Middelburg

Ik heb ook moeite met rondkomen. Door mijn gezondheid kan ik niet meer werken. Ik doe nu vrijwilligerswerk en krijg een uitkering van UWV

Vrouw, 21 jaar, vmbo, horecamedewerkster, Middelburg

Een deelnemster van christelijke huize - zij hoort niet tot degenen met financiële en gezondheidsproblemen - is geneigd inkomensproblemen te relativiseren. Armoede in Nederland is volgens haar altijd relatief en een gevolg van het feit dat mensen de financiële lat te hoog hebben gelegd. Hoewel ze weinig bijval krijgt, wordt ze ook niet aangevallen op deze stellingname.

Bij de verschillende onderwerpen komen de respondenten voortdurend terug op wat dat voor hun eigen persoonlijke situatie betekent. Bij de bespreking van de economische crisis komen de zorgen over de gevolgen voor de eigen inkomenspositie aan de orde. Bij het onderwerp opvoeding wordt vooral gesproken over de problemen die men met de eigen kinderen heeft.

Hogeropgeleiden

In de discussie met hogeropgeleiden valt op dat de deelnemers tamelijk openhartig zijn en de confrontatie niet schuwen. Onderstaand gespreksfragment is daar een voorbeeld van:

De tolerantie in Nederland, die is toch verminderd.

Vrouw, 51 jaar, hbo, docent, Ellewoutsdijk

Nou, ik moet toegeven dat ik me daar zelf ook weleens schuldig aan maak. Ik werd op de snelweg gesneden en dacht ik pak je terug. Daar schrok ik zelf van.

Man, 55 jaar, hbo, unithoofd, Tholen

Het verbaast me wel dat je zo reageert.

Vrouw, 51 jaar, hbo, docent, Ellewoutsdijk

Ik was ook behoorlijk kwaad. Een vierwielandrijver komt de weg op en pakt mij.

Man, 55 jaar, hbo, unithoofd, Tholen

De discussie wordt ook gekenmerkt door nuancering. Een opmerking dat Europa het beloofde land is voor asielzoekers wordt gepareerd met de opmerking dat er erg veel leed is onder asielzoekers en dat ze hier niet voor hun lol komen. Er is weinig ruimte voor het rechtschristelijke geluid vertolkt door één van de deelnemers. Hij vindt dat de politiek intolerant is tegenover de kleine christelijke partijen. Die zouden door hun standpunt over 'homofilie' met hun rug tegen de muur staan. Ook de PVV zou het slachtoffer zijn van deze intolerantie. Deze opmerking vindt geen weerklank in de groep. De man draagt verder weinig bij aan de discussie.

2 Thema's die top-of-mind zijn

Lageropgeleiden

Op de vraag welke onderwerpen op dit moment sterk leven bij de deelnemers, komt als eerste de eigen inkomenssituatie aan de orde. Vijf van de acht respondenten zeggen het heel moeilijk te vinden om de eindjes aan elkaar te knopen. Voor de meeste van hen heeft de slechte inkomenspositie ook met hun slechte gezondheid te maken. Door chronische gezondheidsproblemen is het perspectief op werk voor deze respondenten ronduit slecht.

Opgemerkt wordt dat je in Nederland snel in de problemen komt, als je iets overkomt. Eén respondent gaat daar tegenin en vertelt dat zij weinig last van haar scheiding heeft gehad. Hierop wordt gereageerd dat ze dan waarschijnlijk een goede gezondheid heeft, hetgeen door haar beaamd wordt. Andere respondenten vertellen vervolgens wat hen is overkomen:

Mijn ex heeft me met schulden achtergelaten.

Vrouw, 45 jaar, mbo, wao, Middelburg

Door mijn slechte gezondheid ben ik afhankelijk van anderen geworden. Zo kan ik de tuin zelf niet meer doen. En ik kan dat soort dingen niet altijd aan mijn kinderen vragen.

Vrouw, 58 jaar, mulo, huisvrouw, Middelburg

Deze verhalen leiden tot de constatering van een deelnemer dat 'we in Nederland niet veel meer voor elkaar over hebben' en al gauw naar de overheid kijken. Anderen reageren hierop dat niet iedereen zo is en dat er wel degelijk initiatieven worden genomen om anderen te helpen:

Ik zou best wat voor anderen willen doen. In Goes is een project waar je diensten kunt uitwisselen. Bijvoorbeeld jij doet voor mij de tuin en ik doe jouw administratie.

Vrouw, 66 jaar, mbo, vrijwilligster, Middelburg

Mijn vrienden en familie staan altijd voor mij klaar.

Vrouw, 21 jaar, vmbo, horecamedewerkster, Middelburg

Ik ben christelijk en in mijn gemeente is het normaal wat voor elkaar te doen. Ik ben daar dankbaar voor.

Vrouw, 56 jaar, mulo, interieurverzorgster, Tholen

Ik denk dat er hier in Zeeland meer vangnetten zijn dan in de Randstad.

Vrouw, 58 jaar, mulo, huisvrouw, Middelburg

De constatering dat mensen in Zeeland meer voor elkaar over hebben dan in bijvoorbeeld de Randstad wordt doorgetrokken naar de omgangsvormen. Zo zou het personeel in de winkels vriendelijker en geduldiger zijn dan elders. Een andere deelnemer brengt hier tegenin dat de Zeeuwen over het algemeen nogal stug zijn in de omgang.

Over welke kant het met de Nederlandse samenleving uitgaat, zijn de respondenten ambivalent. De harde opstelling tegen buitenlanders (PVV, Wilders) en het incident in Apeldoorn worden als voorbeelden genoemd waaruit blijkt dat het niet goed gaat. Een andere deelnemer vraagt zich af of het echt wel zo slecht gaat met de Nederlandse samenleving. Volgens haar worden berichten over armoede en de gevolgen van de recessie uitvergroot door de media. Hierop reageert een andere respondent dat er wel voedselbanken zijn in Nederland. Hierop ontspint een discussie hoe absoluut of relatief die armoede is:

Niemand gaat vrijwillig naar een voedselbank.

Vrouw, 66 jaar, mbo, vrijwilligster, Middelburg

Er zijn ook mensen die naar de voedselbank moeten omdat ze hoge schulden gemaakt hebben voor bijvoorbeeld een vakantie.

Vrouw, 58 jaar, mulo, huisvrouw, Middelburg

Dit is een welvarend land. De lat is gewoon te hoog komen te liggen, daaruit is veel ellende voortgekomen.

Vrouw, 56 jaar, mulo, interieurverzorgster, Tholen

Daar ben ik het mee eens, maar de verschillen in inkomen zijn te groot geworden.

Man, 41 jaar, mbo, hulpverlener, Middelburg

Niemand hoeft hier zonder boterham naar bed. Dan vind ik dat het goed gaat.

Vrouw, 56 jaar, mulo, interieurverzorgster, Tholen

Ik werkte bij thuiszorg en kwam bij mensen thuis die nooit meer uit de financiële ellende komen.

Vrouw, 45 jaar, mbo, wao, Middelburg

En toch leven we in een welvarend stuk van de wereld.

Vrouw, 56 jaar, mulo, interieurverzorgster, Tholen

Op de vraag hoe men naar de toekomst kijkt, komt de economische recessie aan de orde. Enkele deelnemers spreken in dit kader vooral hun zorg uit over het baanperspectief van hun eigen kinderen. Eén respondent vertelt dat de vriend van haar dochter er na zijn afstuderen nog niet in geslaagd is om een baan te vinden en nu weer bij zijn ouders moet gaan wonen. Een andere beaamt dit en zegt dat zij ook om haar heen ziet dat jongeren het op dit moment moeilijk hebben om aan werk te komen. Anderen brengen daar tegenin dat de jongeren zich dan maar moeten aanpassen aan de omstandigheden en werk onder hun opleidingsniveau moeten accepteren. Daar klinkt ook iets in door dat jongeren het altijd te gemakkelijk hebben gehad en dat het helemaal niet slecht voor ze is als zaken even wat minder soepel verlopen:

Als het niet lukt, dan gaat hij toch bij Albert Heijn of de thuiszorg werken.

Vrouw, 56 jaar, mulo, interieurverzorgster, Tholen

Jongeren hebben het nu wel veel moeilijker.

Vrouw, 66 jaar, mbo, vrijwilligster, Middelburg

Toen mijn dochter net was afgestudeerd werkte ze zwaar onder haar niveau, maar van lieverlee is ze toch verder gekomen.

Vrouw, 58 jaar, mulo, huisvrouw, Middelburg

Hogeropgeleiden

Op de vraag wat de deelnemers op dit moment bezighoudt worden zowel persoonlijke als maatschappelijke onderwerpen aangedragen. Geen van deze onderwerpen geeft aanleiding tot veel discussie. Een van de respondenten zegt erg met de problemen van zijn bijna volwassen zoon bezig te zijn. Een andere deelnemer zegt dat op dit moment de studiekeuze van haar 15-jarige dochter die dyslectische is, veel aandacht vergt.

Een andere respondent noemt de indringende beelden in de media als iets dat hem is opgevallen. Hij doelt op de tv-beelden van het drama in Apeldoorn op Koninginnedag. Vooral het steeds weer herhalen van het beeld van de zwarte auto die tegen de Gedenknaald rijdt, heeft hem gestoord. Een ander noemt schokkende foto's van het slachtoffers van hetzelfde drama in de Telegraaf als iets dat hem onaangenaam heeft getroffen.

Een deelnemer vertelt dat ze een eigen bedrijf aan het opstarten is en moeite heeft om daarvoor een lening te krijgen.

Vervolgens komt de discussie over de afgenomen tolerantie in Nederland. Een van de deelnemers bekent dat hij zelf ook weleens geïrriteerd reageert in het verkeer. Dit roept negatieve reacties op bij andere deelnemers (zie eerste gespreksfragment paragraaf 1 hogeropgeleiden).

Opvoeding en normen en waarden worden als onderwerpen genoemd zonder dat daar door de anderen op gereageerd wordt. Telefonische verkoop komt aan de orde ('irritant, je moet voortdurend op je hoede zijn dat er geen misbruik van je gemaakt wordt'). Een respondent vindt dat er in Nederland veel te veel ad hoc op problemen wordt gereageerd en dat dit de gemeenschap veel geld kost:

Je zult zien dat volgend jaar op Koninginnedag een enorm leger aan beveiliging wordt ingezet om te voorkomen dat er weer zoiets gebeurt. Dat gaat dan weer handenvol belastinggeld kosten.

Man, 35 jaar, hbo, jobhunter, Middelburg

De respondenten zijn genuanceerd over welke kant het opgaat met de Nederlandse samenleving. Een respondent vindt dat het minder goed gaat omdat mensen steeds egocentrischer worden (het wordt steeds meer ikke, ikke) en de jongeren geen normen en waarden meer bijgebracht worden. Hij denkt dat dit komt doordat jongeren thuis onvoldoende zorg en aandacht krijgen. Dit roept bij een andere deelnemer de geërgerde reactie op dat normoverschrijdend gedrag bij jongeren van alle tijden is en dat je daar als ouder niet altijd iets aan kunt doen. Als voorbeeld geeft ze haar eigen 15-jarige zoon:

Ik vind het gênant om te vertellen maar mijn eigen 15-jarige zoon heeft met oud en nieuw een prullenbak opgeblazen, 125 euro kostte dat grapje. Wij hebben hem echt alles meegegeven en toch gebeurt zoiets.

Vrouw, 45 jaar, hbo, begeleidster, Hoedekenskerke

Weer een andere respondent vindt dat het objectief gezien steeds beter gaat met onze samenleving. Mensen hebben het steeds beter gekregen. Zo is het nu veel makkelijker dan vroeger om verre reizen te maken. Ook in de gezondheidszorg ziet hij verbeteringen ('er is steeds meer mogelijk'). Volgens hem is niet de vraag hoe goed we het hebben maar hoe tevreden we daar mee zijn.

3 Economische crisis

Lageropgeleiden

Als het thema economische recessie aan de orde gesteld wordt, zijn de eerste reacties van de lageropgeleiden emotioneel van aard. Er is er boosheid over topsalarissen en de groter wordende ongelijkheid tussen inkomens en er zijn zorgen over de gevolgen van de crisis voor de persoonlijke situatie: sommige deelnemers zijn bang dat het steeds moeilijker wordt om rond te komen:

De lasten gaan omhoog en je krijgt er niets bij. Dat gaat elk jaar zo en zal nu nog erger worden.

Vrouw, 58 jaar, mulo, huisvrouw, Middelburg

Als ik nu al zie waar ik voor kom te staan, rekeningen, paperassen..... Dan denk ik, hoe is het over een jaar? Hoe sta ik er dan voor, red ik het wel? Het is makkelijker als je nog een stapje omhoog gaat, maar dat zit er voor mij niet meer in.

Vrouw, 45 jaar, mbo, wao, Middelburg

Tegelijkertijd zijn er ook relativerende woorden: het kan allemaal best een beetje minder, door andere keuzes te maken kan een terugval in inkomen best opgevangen worden. Deze argumenten komen overigens wel van deelnemers die naar eigen zeggen geen gezondheidsklachten hebben en geen grote problemen hebben om rond te komen:

Je moet keuzes maken. Ik hoef niet naar Turkije. Vliegen is duur. Ik maak de keus.

Vrouw, 43 jaar, mbo, ambtenaar Middelburg

Dat vind ik goed, dat je keuzes moet maken. De inkomens zullen hier wel verschillen maar we hebben allemaal keuzes. Ik heb een rijbewijs maar ga toch op de fiets. Dat betekent wel dat ik af en toe dure schoenen kan kopen.

Vrouw, 66 jaar, mbo, vrijwilligster, Middelburg

Opgemerkt wordt dat het maken van dergelijke keuzes moeilijker wordt als je kinderen hebt. Die zijn betere tijden gewend en zullen moeite hebben een stapje terug te doen. Men is het erover eens dat daar ook een opvoedkundige werking vanuit kan gaan:

Jij kunt nog wel omgaan met die teruggang in inkomen, maar hoe is het voor je kinderen?

Vrouw, 56 jaar, mulo, interieurverzorgster, Tholen

Dat is een kwestie van opvoeden.

Vrouw, 45 jaar, mbo, wao, Middelburg

De meeste respondenten hebben voorbeelden uit hun omgeving van de gevolgen van de economische crisis. Eén van de deelnemers vertelt dat bij een groot bedrijf op Walcheren alle uitzendkrachten zijn ontslagen. Een andere heeft een man die werkt in een zaak die keukens en badkamers verkoopt. Zijn baas wil nu het aantal uren dat hij werkt verminderen omdat er steeds minder verkocht wordt.

Als gevraagd wordt naar de positieve effecten van de crisis worden zowel materiële als immateriële zaken genoemd. Zo wordt als voordeel genoemd dat de prijzen van de huizen door de crisis stabiliseren. Eén ander merkt op dat mensen door de crisis weer meer oog krijgen voor hun naaste en immateriële zaken belangrijker gaan vinden. Opvallend is dat deze immateriële voordelen van de crisis veel meer weerklank vinden dan de materiële:

Je ziet dat mensen zich meer gaan verdiepen in hun medemens.

Vrouw, 56 jaar, mulo, interieurverzorgster, Tholen

Misschien dat de huizenprijzen gaan stabiliseren.

Vrouw, 66 jaar, mbo, vrijwilligster, Middelburg

Wat die mevrouw zegt dat we ons meer gaan verdiepen in anderen, dat herken ik wel.

Man, 41 jaar, mbo, hulpverlener, Middelburg

Een deelnemer brengt daar tegenin dat mensen juist erg op zichzelf teruggeworpen worden als ze financiële sores hebben. Anderen pareren dit door voorbeelden te noemen waaruit het tegengestelde blijkt:

In de kring waar ik me in bevind, wordt juist een tandje bijgezet om te helpen.

Vrouw, 56 jaar, mulo, interieurverzorgster, Tholen

Mensen gaan meer doen met gesloten beurs. Je hebt een soort ruilbeurs waar je diensten kunt ruilen.

Vrouw, 66 jaar. mbo, vrijwilligster, Middelburg

In plaats van uit eten, koken we nu voor elkaar.

Vrouw, 45 jaar, mbo, wao, Middelburg

De respondenten met chronische gezondheidsproblemen en een slechte inkomenspositie maken zich zorgen over de gevolgen van de economische recessie voor hun eigen situatie. Zij hebben duidelijk het gevoel dat ze in de hoek zitten waar de klappen vallen. Ze vrezen dat hun inkomenspositie alleen maar zal verslechteren. Vooral de oudere respondenten zijn bang dat de recessie zal leiden tot bezuinigingen op voorzieningen in de zorg. Door hun lage inkomen voelen ze zich extra kwetsbaar:

De financiële situatie, dat benauwt me soms heel erg. Dan denk ik: ik word ouder en ouder.

Vrouw, 62 jaar, mbo, begeleidster gehandicapten, Middelburg

Ouder worden is van alle tijden.

Vrouw, 66 jaar. mbo, vrijwilligster, Middelburg

Maar als je ouder wordt en allerlei mankementen krijgt, en je hebt weinig inkomen dan ben je extra kwetsbaar.

Vrouw, 62 jaar, mbo, begeleidster gehandicapten, Middelburg

De respondent die in de zorg werkt, is bang dat het werk zwaarder zal worden als gevolg van bezuinigingen. Haar vrees is dat ze het gezien haar leeftijd dan niet meer vol kan houden. De respondent die in de verslavingszorg werkt, vreest dat het voor zijn cliënten nog moeilijker wordt om het hoofd boven water te houden.

Een gevoel dat bij veel respondenten overheerst is machteloosheid. Je kunt er zo weinig aan doen. Een deelnemer merkt op dat dit vooral voor alleenstaanden geldt. Er ontbreekt dan immers een buffer in de vorm van het inkomen van de partner.

Alleen de respondent die een goede gezondheid zegt te hebben en naast haar AOW nog een pensioen heeft, maakt zich geen zorgen. Zij heeft het gevoel dat haar inkomen sinds haar pensionering eerder vooruit dan achteruit is gegaan.

De vraag over de rol van de regering in de economische crisis roept voornamelijk reacties op over de in de ogen van de deelnemers veel te hoge salarissen van ministers:

Volgende regering krijgt alweer een salarisverhoging.

Vrouw, 66 jaar, mbo, vrijwilligster, Middelburg

Ze hebben allemaal chauffeurs, ze kunnen toch ook zelf rijden.

Vrouw, 21 jaar, vmbo, horecamedewerkster, Middelburg

Als ik Wouter Bos en Gerrit Zalm zie, het is absurd wat die verdienen.

Vrouw, 56 jaar, mulo, interieurverzorgster, Tholen

Maar wat kan je eraan doen, vroeger werd daar veel meer tegen geprotesteerd.

Vrouw, 43 jaar, mbo, ambtenaar Middelburg

Hogeropgeleiden

De economische crisis wordt door de hogeropgeleiden niet spontaan aan de orde gesteld. Als de moderator het onderwerp ter sprake brengt, merkt een respondent op dat er al zoveel over gesproken wordt en dat veel je wordt aangepraat. Deze respondent zegt overigens dat hij zelf wel voorzichtiger is geworden met uitgeven omdat hij verwacht ook een stapje terug te moeten doen. Hij werkt in de zorg en verwacht dat het aantal uren dat hij werkt door bezuinigingen teruggebracht zal worden waardoor ook zijn inkomen en pensioen achteruit zal gaan. Andere respondenten beginnen naar aanleiding van het onderwerp over mismanagement in de zorg en het feit dat managers nooit worden afgerekend op hun fouten.

Geen van de respondenten is zelf direct getroffen door de economische crisis. Toch laat de crisis hen niet onverschillig. De belangrijkste emoties die worden geuit zijn bezorgdheid en onzekerheid over de gevolgen van de crisis. Vooral de oudere respondenten die in de zorg werken zijn bang dat ze door bezuinigingen harder en langer zullen moeten werken:

Het werk wordt alleen maar zwaarder, al die problemen, drugs.. Ik weet niet of ik het volhoud tot mijn 67ste.

Man, 55 jaar, hbo, unithoofd, Tholen

Ook bestaat bij hen de vrees dat het aantal uren dat ze werken, teruggedraaid kan worden, hetgeen gevolgen voor hun inkomen en pensioen kan hebben.

De jongste respondent die een opleiding in de zorg volgt, zegt zich geen zorgen te maken:

Ik heb op dit moment nog niet veel te verliezen, ik sta nog helemaal aan het begin.

Vrouw, 25 jaar, student hbo, Middelburg

Ze zegt het ook niet onredelijk te vinden dat haar generatie langer door moet werken omdat deze ook langer heeft gestudeerd en later met werken is begonnen.

De respondenten denken dat oudere werknemers het meeste last van de crisis zullen hebben. Voor hen is het moeilijker om nog een andere baan te vinden. Hierdoor worden ze dubbel getroffen: niet alleen hun huidige inkomen zal achteruit gaan

De respondenten kunnen weinig voorbeelden noemen van mensen in hun omgeving die getroffen zijn door de economische crisis. Eén respondent vertelt over zijn buurman die zijn baan heeft verloren.

Als één van de voordelen van de crisis ziet men een hang naar meer duurzaamheid. Er zou door de crisis meer oog zijn voor het milieu. Mensen zouden de auto wat minder gebruiken en meer letten op energiebesparing. Ook worden de investeringen van de regering in duurzame energie genoemd als een positieve ontwikkeling. Opgemerkt wordt dat dit ook gezien kan worden als een terugkeer naar de degelijkheid van vroeger. Een ander voordeel is herbezinning op de eigenlijke waarden in het leven. Nu materiële doelen even uit het zicht zijn, treden immateriële waarden zoals gezondheid en relaties met vrienden en familie weer wat meer op de voorgrond.

Over de maatregelen die de Nederlandse regering neemt om de crisis te bestrijden is men verdeeld. Respondenten die hier kritisch over zijn, merken op dat het beleid te ad hoc is en dat een lange termijnvisie ontbreekt. Daar wordt tegenin gebracht dat de werkloosheidcijfers in Nederland nog steeds tot de laagste van Europa horen en dat de regering het dus nog niet zo slecht doet. Ook wordt opgemerkt dat het uitzetten van een beleid op langere termijn ook moeilijk is omdat er veel onzekerheden zijn en de regering ook rekening moet houden met burgers die steeds mondiger worden.

4 Rol van de media in de economische crisis

Aan de respondenten is een vragenlijstje voorgelegd met vragen over de berichtgeving in de media over de financiële en economische crisis.

Lager opgeleiden

n=8	<i>In hoeverre volgt u zelf de berichtgeving?</i>					
Helemaal niet	-	1	3	4	-	Heel intensief
	<i>Wat vindt u van de hoeveelheid berichten?</i>					
Te weinig	-	1	2	2	3	Te veel
	<i>Wat vindt u in het algemeen van de begrijpelijkheid van de berichten?</i>					
Makkelijk te volgen		4	3	1		Te ingewikkeld
	<i>Wat vindt u in het algemeen van de toon van de berichten?</i>					
Te pessimistisch	2	4	2	-	-	Te optimistisch
	<i>Wat denkt u dat het belangrijkste effect is van de berichtgeving op kijkers/lezers/luisteraars?</i>					
Ze maken zich geen onnodige zorgen	-	1	3	1	3	Ze raken onnodig in paniek
	<i>Hoe vindt u over het algemeen de toon van de berichtgeving over de crisismaatregelen van de regering?</i>					
Te negatief	-	2	3	2	1	Te positief

De helft van de lageropgeleide deelnemers zegt het nieuws over de economische crisis redelijk intensief te volgen. De anderen zeggen dat ze het nieuws over dit onderwerp wel volgen maar dat veel langs hen heen gaat. Het meeste nieuws pikt men op via de tv.

Vijf van de acht deelnemers vinden de hoeveelheid berichten (te) veel. Volgens hen wordt je er tijdens iedere nieuwsprogramma mee doodgegooid. Eén deelnemer merkt op dat ze vooral vindt dat er teveel negatieve berichten zijn. Degenen die een 3 of 2 hebben ingevuld, zeggen dat veel berichten hen ontgaan.

Over de moeilijkheidsgraad van het nieuws zegt de helft dat het nieuws te volgen is. Degenen die een 3 of 2 hebben ingevuld zeggen dat het de ene keer wel makkelijk te volgen is en de andere keer niet. Dit zou ook afhankelijk zijn van de krant die je leest. In de Telegraaf zou dit soort nieuws moeilijker te volgen zijn omdat alles door elkaar staat.

Eén deelnemer heeft een 3 gegeven omdat hij dit soort nieuws bewust niet volgt en er dus weinig over kan zeggen.

Het merendeel van de respondenten vindt dat het nieuws te pessimistisch is. Je hoort volgens hen alleen maar verhalen over de bedrijven die over de kop zijn gegaan en over massaontslagen. Eén respondent merkt op dat het lijkt alsof de kranten er behagen in scheppen om het nieuws zo pessimistisch mogelijk te brengen:

Soms denk ik dat die kranten het bewust doen. Zo van: het gaat lekker niet goed met die bedrijven.

Vrouw, 43 jaar, mbo, ambtenaar Middelburg

Respondenten die een 3 hebben ingevuld zeggen er niet zoveel kijk op te hebben omdat ze het nieuws over dit onderwerp niet zo volgen.

De helft van de respondenten is van mening dat mensen onnodig in paniek zullen raken van het nieuws over de economische crisis. Degenen die een 3 of 2 hebben ingevuld denken dat het effect voor iedereen weer anders kan zijn. Zo zullen mensen die zijn geraakt door de crisis het anders oppakken dan degenen voor wie dit niet het geval is.

De respondenten die met een 3 hebben geantwoord op de vraag wat men vindt van de toon van de berichtgeving vanuit de regering als het om de economische crisis gaat, twijfelen vooral aan de geloofwaardigheid van die berichten:

Ik twijfel, soms denk ik dat ze het mooier brengen dan het is.

Vrouw, 45 jaar, mbo, wao, Middelburg

Hoger opgeleiden

n=8	<i>In hoeverre volgt u zelf de berichtgeving?</i>					
Helemaal niet	-	1	3	4	-	Heel intensief
	<i>Wat vindt u van de hoeveelheid berichten?</i>					
Te weinig	-	-	2	3	3	Te veel
	<i>Wat vindt u in het algemeen van de begrijpelijkheid van de berichten?</i>					
Makkelijk te volgen	1	2	2	2	1	Te ingewikkeld
	<i>Wat vindt u in het algemeen van de toon van de berichten?</i>					
Te pessimistisch	2	2	2	2	-	Te optimistisch
	<i>Wat denkt u dat het belangrijkste effect is van de berichtgeving op kijkers/lezers/luisteraars?</i>					
Ze maken zich geen onnodige zorgen	-	-	3	4	1	Ze raken onnodig in paniek
	<i>Hoe vindt u over het algemeen de toon van de berichtgeving over de crisismaatregelen van de regering?</i>					
Te negatief	-	2	3	3	-	Te positief

De hogeropgeleiden zeggen het nieuws over de economische crisis bijna allemaal te volgen. Een respondent die een 2 heeft ingevuld zegt alleen het beursnieuws te volgen omdat ze beledigd heeft.

Respondenten die vinden dat er te weinig berichten over de economische crisis zijn, blijken vooral de kwaliteit van de berichtgeving onder de maat te vinden: ze vinden dat er te veel herhaald wordt en dat de berichtgeving te eenzijdig is. Respondenten die het te veel vinden, zijn van mening dat alle media (kranten, tv, radio) bol staan van berichten over de crisis.

Respondenten die een 4 of 5 hebben ingevuld bij de vraag *Wat vindt u in het algemeen van de begrijpelijkheid van de berichten?* denken dat de berichtgeving voor mensen met weinig scholing moeilijk te begrijpen is. Degenen die een 3 ingevuld hebben vinden dat de berichtgeving soms makkelijk en soms moeilijk te volgen is.

Respondenten die de toonzetting te pessimistisch vinden, vragen zich af of er niet te veel nadruk gelegd wordt op alles wat fout gaat:

Het gaat misschien minder goed maar er zijn nog steeds bedrijven die winst maken.

Man, 35 jaar, hbo, jobhunter, Middelburg

Degenen die een 3 (neutraal) of 4 (aan de positieve kant) hebben ingevuld, hebben het gevoel dat de toon past bij de ernst van de situatie.

Respondenten die vinden dat de toon (te) negatief is, denken dat dit (tot op zekere hoogte) onnodige paniek kan veroorzaken.

De respondenten zijn verdeeld over de toon van de berichtgeving over de crisismaatregelen vanuit de regering. Mensen die een 2 (negatief) hebben ingevuld zijn van mening dat het verhaal van de regering inconsistent is. Als voorbeeld wordt de berichtgeving over de rol die de regering in de Fortis-affaire heeft gespeeld: eerst was dat positief later werden er rechtszaken tegen Fortis aangespannen. Degenen die een 3 hebben ingevuld zeggen hier moeilijk een oordeel over te kunnen geven of vinden de berichtgeving geloofwaardig.

De respondenten denken dat de berichtgeving in de media over de crisis het effect heeft dat mensen voorzichtiger worden bij grotere uitgaven zoals het kopen van een huis. Men vindt het moeilijk om te beoordelen hoe waarheidsgetrouw de berichtgeving is. Daar is de materie volgens de respondenten te gecompliceerd voor. Wel is er bij de deelnemers behoefte aan berichtgeving die meer op de achtergronden van de crisis ingaat zodat men meer inzicht krijgt is wat er precies aan de hand is.

5 Opvoeding

Lager opgeleiden

	<i>Het gezinsleven lijdt eronder als de ouders allebei werken</i>	<i>Ouders van nu brengen hun kinderen meer fatsoen bij dan ouders van 20 jaar geleden</i>
Zeer oneens	1	1
Oneens	3	7
Neutraal	2	-
Eens	2	-
Zeer oneens	-	-

De respondenten zijn verdeeld over de stelling *Het gezinsleven lijdt eronder als de ouders allebei werken*. De helft van de respondenten is het (zeer) oneens met de stelling. Ze vinden dat dit afhankelijk is van hoe ouders het regelen en hoeveel beide ouders werken. Respondenten die neutraal hebben geantwoord zeggen dat dit afhankelijk is van hoeveel ouders werken. Als ze beiden (of een van beiden) parttime werken, hoeft het

gezinsleven hier niet onder te leiden. Respondenten die het eens zijn met de stelling, blijken daar verschillende redenen voor te hebben. Eén is van christelijke huize en vindt dat moeders thuis horen te zijn voor hun kinderen. Zij denkt dat vrouwen vooral gaan werken om meer geld te hebben en zich meer luxe te kunnen veroorloven. De andere respondenten reageren hier nauwelijks op. De andere respondent zegt dat zij het als heel zwaar heeft ervaren om het moederschap te combineren met een baan. Andere respondenten reageren hierop met herkenning:

Ik wilde graag werken maar ik heb het als zwaar ervaren wat je dan allemaal moet regelen. Het gezinsleven staat toch onder druk.

Vrouw, 45 jaar, mbo, wao, Middelburg

Ik was een alleenstaande werkende moeder en ik denk dat ik mijn kinderen echt tekort heb gedaan. Ik was altijd moe.

Vrouw, 62 jaar, mbo, begeleidster gehandicapten, Middelburg

De respondenten zijn eensluidend over de stelling *Ouders van nu brengen hun kinderen meer fatsoen bij dan ouders van 20 jaar geleden*. Iedereen is het (zeer) oneens met deze stelling. Het is volgens de respondenten evident dat kinderen vandaag de dag minder fatsoen wordt bijgebracht dan in hun eigen jeugd, blijkend uit de overlast die kinderen bijvoorbeeld op straat en in het openbaar vervoer veroorzaken.

<i>Als het gaat om de opvoeding van kinderen, wie zou daar volgens u de meeste verantwoordelijkheid moeten dragen?</i>	
Opvoeding is vooral de verantwoordelijkheid van de ouders	6
Opvoeding is iets meer de verantwoordelijkheid van de ouders dan van de school	2
Opvoeding is iets meer de verantwoordelijkheid van de school dan van de ouders	-
Opvoeding is vooral de verantwoordelijkheid van de school	-

Zes van de acht respondenten vinden dat de verantwoordelijkheid voor de opvoeding primair bij de ouders ligt. Deze respondenten vinden dat ouders ervoor moeten zorgen dat hun kinderen zich behoorlijk gedragen en de school niet met de gedragsproblemen van hun kinderen mogen opscheppen. Twee zijn van mening dat ook de school enige verantwoordelijkheid heeft. De reden hiervoor is dat kinderen een groot deel van de dag op school doorbrengen.

De discussie over opvoeding in Nederland spitst zich al snel toe op de eigen ervaringen. Dientengevolge speelt de discussie zich vooral af tussen de deelnemers die zelf kinderen hebben. Een respondent vertelt over de opvoedingsproblemen die ze met haar 17-jarige zoon heeft. Na de scheiding is hij naar haar zeggen onhandelbaar en weet ze niet goed hoe ze hem aan moet pakken. Anderen vertellen over de problemen die ze als alleenstaande ouder hebben (gehad) bij de combinatie werk en gezin:

Mijn oudste zoon zei vroeger: mamma ik houd meer van jou dan van oma maar jou zie ik bijna nooit.

Vrouw, 62 jaar, mbo, begeleidster gehandicapten, Middelburg

Ik herinner me nog het schuldgevoel dat ik er vaak niet was. Ik organiseerde het wel goed: geen thee als ze thuis kwamen maar wel de sportspullen die ik had klaargelegd.

Vrouw, 66 jaar, mbo, vrijwilligster, Middelburg

Mijn man is al vroeg overleden, dus ik kwam al snel alleen te staan. Dan worden kinderen wel sneller volwassen.

Vrouw, 62 jaar, mbo, begeleidster gehandicapten, Middelburg

De respondenten zijn het erover eens dat het voor alleenstaande moeders veel moeilijker is om hun kinderen op te voeden dan voor moeders die het samen met hun partner doen.

Respondenten vinden allemaal dat er nogal wat schort aan de opvoeding in Nederland. Geen van hen heeft echter een duidelijk beeld waarom de hedendaagse opvoeding te wensen overlaat. Er worden verschillende oorzaken genoemd. Meerdere respondenten hebben zelf ervaren dat het alleen opvoeden van kinderen het risico op problemen aanzienlijk vergroot. Het is volgens hen daarom niet verwonderlijk dat in een tijd waarin het aantal eenoudergezinnen relatief groot is, er ook meer opvoedingsproblemen zijn. Maar ook als kinderen in een compleet gezin worden opgevoed, liggen er volgens de deelnemers problemen op de loer, vooral als beide ouders werken. Deze kinderen zouden het in materieel opzicht te makkelijk hebben. Doordat ze alles krijgen wat hun hartje begeert, leren ze onvoldoende de waarde van geld:

Ik lees dat jongeren niet goed met geld omgaan omdat ze alles maar krijgen.

Man, 41 jaar, mbo, hulpverlener, Middelburg

Vroeger moest je eerst het geld verdienen als je iets wilde, door bijvoorbeeld een krantenwijk te nemen.

Vrouw, 58 jaar, mulo, huisvrouw, Middelburg

Het is een automatisme van ouders om alles maar te betalen. Als er maar één kostwinner is, gaat dat niet. Onze kinderen moeten in de zomer werken om het collegegeld te verdienen.

Vrouw, 56 jaar, mulo, interieurverzorgster, Tholen

Verder zou het hedendaagse gezin weinig hecht zijn doordat iedereen zijn eigen gang gaat en er onvoldoende samen wordt gedaan. Hierbij wordt in positieve zin gewezen op allochtone gezinnen:

In Marokkaanse gezinnen doen ze meer samen. Ze eten bijvoorbeeld altijd samen.

Vrouw, 43 jaar, mbo, ambtenaar Middelburg

Ik kan dat helemaal volgen. Bij ons was het ook altijd eten om half zes en als je er niet was dan geen eten.

Vrouw, 56 jaar, mulo, interieurverzorgster, Tholen

Ten slotte zouden het ontbreken van regels en het onvoldoende bijbrengen van discipline in de opvoeding tot gedragsproblemen bij kinderen leiden.

Het artikel in de Telegraaf roept vooral discussie op over de verantwoordelijkheid van ouders voor het wangedrag van hun kinderen. De meeste deelnemers vinden dat vooral bij pubers ouders niet altijd als aansprakelijk gesteld kunnen worden voor het wangedrag van hun kinderen. Door invloeden van buitenaf kunnen kinderen op die leeftijd makkelijk ontsporen:

Jij voedt ze op met normen en waarden maar dan komen ze in een vriendengroepje en ontsporen ze.

Vrouw, 43 jaar, mbo, ambtenaar Middelburg

Ze komen met zoveel prikkels in aanraking. Dat kun je niet terugdraaien als ouder.

Vrouw, 56 jaar, mulo, interieurverzorgster, Tholen

Ik ben blij dat mijn zoon niet meer de leeftijd heeft dat hij uitgaat.

Vrouw, 58 jaar, mulo, huisvrouw, Middelburg

Die invloeden van buitenaf betreffen niet alleen school en vrienden maar ook internet (chatten, Hyves, MSN) en televisie (MTV).

Over het aanspreken van ouders op het wangedrag van hun kinderen zijn de respondenten ambivalent. Enerzijds ziet men dat er ouders zijn die zich te laks opstellen en niet willen zien dat het fout gaat met hun kinderen, anderzijds zijn er volgens de

respondenten ook goedwillende ouders die er zelf weinig aan kunnen doen dat hun kinderen ontsporen:

Ik ben zelf ook ontspoord geweest. Ik heb vrienden gehad die nu in de bak zitten. Toch heb ik wel degelijk normen en waarden van mijn ouders meegekregen.

Vrouw, 21 jaar, vmbo, horecamedewerkster, Middelburg

De vraag of de overheid zich met de opvoeding mag bemoeien, roept de reactie op dat de huidige jeugdzorg in Nederland niet altijd goed functioneert waardoor de overheid onvoldoende ondersteuning kan bieden aan ouders en kinderen die problemen hebben. Men denkt wel dat veel ouders ondersteuning bij de opvoeding kunnen gebruiken. Gedacht wordt dan aan opvoedcursussen voor jonge ouders en opvoedondersteuning zoals die gegeven wordt in televisieprogramma's als The Nanny en Schatjes.

Hoger opgeleiden

	<i>Het gezinsleven lijdt eronder als de ouders allebei werken</i>	<i>Ouders van nu brengen hun kinderen meer fatsoen bij dan ouders van 20 jaar geleden</i>
Zeer oneens	1	-
Oneens	2	2
Neutraal	3	2
Eens	1	2
Zeer eens	-	-
Weet niet	1	2

Respondenten die '(zeer) oneens', 'neutraal' en 'weer niet' hebben ingevuld op de stelling *Het gezinsleven lijdt eronder als de ouders allebei werken* geven hiervoor ongeveer dezelfde motivatie: ze zeggen dat het gezin er niet onder hoeft te lijden als ouders de opvang goed regelen en ervoor zorgen voldoende tijd in hun kinderen te steken. Ook zou dit afhankelijk zijn van het aantal uren dat ouders werken: twee fulltime werkende ouders is een ander verhaal dan twee of één parttime werkende ouder(s) in het gezin. Degene die het eens is met de stelling, baseert dit op zijn eigen ervaring. Hij zegt het als positief te hebben ervaren dat zijn vrouw thuis was toen de kinderen nog klein waren.

De respondenten zijn niet eensluidend over de stelling *Ouders van nu brengen hun kinderen meer fatsoen bij dan ouders van 20 jaar geleden*. Degenen die het ermee eens zijn, zijn van mening dat ouders vandaag veel bewuster met de opvoeding bezig zijn dan zo'n 20 jaar geleden.

Vroeger werd je bijgebracht hoe het hoorde. Vandaag leer je je kind het verschil tussen goed en fout.

Vrouw, 51 jaar, hbo, docent, Ellwoutsdijk

Respondenten die neutraal of weet niet hebben ingevuld, denken dat er geen groot verschil is tussen nu en 20 jaar geleden: in alle tijden heb je ouders die hun best doen om hun kinderen zo goed mogelijk op te voeden en ouders die daar niet toe in staat zijn of er een potje van maken.

Degenen die het oneens zijn met de stelling wijzen op het wangedrag van de hedendaagse jeugd en hebben het gevoel dat de afgelopen 20 jaar dit sterk is toegenomen. Ze trekken hieruit de conclusie dat veel ouders tekortschieten in de opvoeding.

<i>Als het gaat om de opvoeding van kinderen, wie zou daar volgens u de meeste verantwoordelijkheid moeten dragen?</i>	
Opvoeding is vooral de verantwoordelijkheid van de ouders	4
Opvoeding is iets meer de verantwoordelijkheid van de ouders dan van de school	4
Opvoeding is iets meer de verantwoordelijkheid van de school dan van de ouders	-
Opvoeding is vooral de verantwoordelijkheid van de school	-

Respondenten die vinden dat vooral de ouders verantwoordelijk zijn, vinden dat ouders hun verantwoordelijkheid niet mogen afschuiven op de school. Wanneer de school klaagt dat het kind problematisch gedrag vertoont is het aan de ouders om er voor te zorgen dat dit verbetert:

Opvoeding is iets van de ouders. Ik ben wel eens gebeld door de school. Je bent toch verantwoordelijk voor wat ze op school uitvreten.

Man, 27 jaar, hbo, ambtenaar, Tholen

Respondenten die van mening zijn dat ook de school verantwoordelijk is voor de opvoeding, vinden dat de ouderlijke invloed niet zo ver reikt dat je het gedrag van je kind op school kunt corrigeren. Dit is volgens hen de taak van de leerkrachten.

Bij het onderwerp opvoeding noemen de respondenten onderwijs, de kwaliteit van kinderopvang die te wensen over zou laten en het zelfstandig maken of loslaten van je kinderen. Het onderwerp onderwijs in relatie tot het thema zelfstandigheid wordt door de groep opgepakt. Een respondent merkt op dat ze het goed vindt dat het onderwijs steeds meer op zelfstandigheid is gericht (competentie gericht leren). Andere respondenten merken op dat veel jongeren juist vastlopen op die zelfstandigheid omdat ze nog niet zo ver zijn in hun ontwikkeling. Een respondent probeert de discussie op normen en waarde in het gezin te brengen, maar de anderen gaan door op het eerste onderwerp. Een respondent vertelt dat het in België allemaal veel strenger toegaat op school en dat het onderwijs meer op leren en kennisverwerving is gericht. De deelnemers verschillen in de wenselijkheid hiervan voor het Nederlandse onderwijs.

De deelnemers zijn het erover eens dat de opvoedkwaliteiten van veel Nederlandse ouders te wensen over laat. Er wordt gepleit voor opvoedcursussen voor jonge ouders of een verplicht vak opvoedkunde op het voortgezet onderwijs. Men schroomt niet om zelf toe te geven dat de opvoedtaak soms zwaar valt:

Mijn zoontje is absoluut niet makkelijk. Opvoeden is iets dat je door niemand geleerd wordt. Je wordt zelden gecoacht. Mensen gaan er vanuit dat opvoeden heel makkelijk is. Je doet het gewoon maar het is het moeilijkste beroep ter wereld.

Man, 35 jaar, hbo, jobhunter, Middelburg

Het artikel in de Telegraaf ontlokt aanvankelijk verontwaardigde reacties:

Het is toch te erg dat de overheid gaat bepalen hoe laat kleine kinderen binnen moeten zijn.

Man, 55 jaar, hbo, unithoofd, Tholen

Het is een soort avondklok die ze willen instellen.

Vrouw, 51 jaar, hbo, docent, Ellewoutsdijk

Er zijn echter ook respondenten die wel iets zien in ingrijpen van de overheid. Als jongeren zich misdragen vinden ze dat gerechtvaardigd:

Als er sprake is van overlast en de ouders nemen hun verantwoordelijkheid niet, dan moet je als overheid je consequenties durven nemen.

Man, 35 jaar, hbo, jobhunter, Middelburg

Eén respondent merkt op dat hij zich zou schamen als het hem zou overkomen met één van zijn kinderen.

Conclusies

1 Stand van zaken in de Nederlandse samenleving

De groep lageropgeleiden bestaat hoofdzakelijk uit respondenten die in een moeilijke inkomenspositie verkeren en weinig perspectief hebben op verbetering door gezondheidsproblemen waardoor hun kansen op de arbeidsmarkt zeer gering zijn. Hun beeld van de Nederlandse samenleving wordt sterk gekleurd door hun eigen maatschappelijke positie. De belangrijkste maatschappelijke problemen die men ervaart hebben vooral betrekking op hun eigen situatie. Zo worden armoede (niet rond kunnen komen), gebrek aan onderlinge solidariteit en onvoldoende ondersteuning van kwetsbare groepen door de overheid als belangrijke issues genoemd. Er lijkt binnen de groep lageropgeleiden een duidelijke scheidslijn te bestaan tussen respondenten die werk hebben (of waarvan de partner een baan heeft) en gezond zijn en degenen die afhankelijk zijn van een uitkering en met gezondheidsproblemen kampen. De tweede groep is pessimistischer over de Nederlandse samenleving dan de eerste die meer geneigd is om genoemde problemen te relativiseren ('we leven altijd nog in een welvarend land', 'niemand hoeft in Nederland honger te hebben').

Bij de hogeropgeleiden zijn er geen issues die breed gedragen worden. De problemen die gesignaleerd worden, worden door anderen in de groep weer gerelativeerd. Het drama in Apeldoorn is weliswaar erg. Het wordt tevens gezien als een incident dat ook nog eens wordt opgeblazen door de media. Men lijkt zich meer te storen aan de berichtgeving hierover, dan dat men zich zorgen maakt over de gebeurtenis zelf. Ook de verloedering van waarden en normen bij de jeugd wordt gerelativeerd: wangedrag bij jongeren zou van alle tijden zijn.

2 Economische crisis

Hoewel lageropgeleide respondenten weinig concrete gevolgen van de economische crisis ervaren, maken zij zich wel bezorgd over wat de crisis nog kan brengen omdat ze duidelijk het gevoel hebben in de hoek te zitten waar de klappen vallen. Die bezorgdheid betreft dan verzwakking van de eigen inkomenspositie bijvoorbeeld door prijsverhogingen, eigen bijdragen (bijvoorbeeld in de gezondheidszorg), verdwijnen of verminderen van subsidies (zorg- en huurtoeslag) en afbraak van (zorg)voorzieningen waardoor men minder een beroep kan doen op ondersteunende diensten. Het allesoverheersende gevoel bij deze groep is machteloosheid: men kan zelf weinig doen om eventueel onheil te keren.

De economische crisis lijkt niet sterk te leven bij de hogeropgeleiden. Het onderwerp wordt spontaan niet ter sprake gebracht. Toch blijken er bij deze respondenten ook zorgen te bestaan over de gevolgen. Dit is vooral het geval bij de oudere (50-plussers) respondenten die in de zorg werken. De zorgen hebben met name betrekking op eventuele bezuinigingen in de zorg hetgeen zal leiden tot een verzwaring van het werk, en het terugschroeven van het aantal uren dat men werkt met alle gevolgen van dien voor inkomen en pensioen. De enige jongere respondent, zij volgt een opleiding in de zorg, maakt zich weinig zorgen over haar kansen op werk.

Bij de hogeropgeleiden ziet men ook de voordelen van de crisis. Deze zijn voornamelijk immaterieel van aard: mensen zouden zich weer meer gaan bezinnen op de eigenlijke waarden in het leven en zouden weer meer oog voor elkaar krijgen.

Over de regering zijn de hogeropgeleiden mild. Hoewel men vindt dat een langetermijnvisie ontbreekt in het beleid, heeft men daar ook begrip voor. Er zouden voor de regering te veel onzekere factoren zijn om de juiste koers op langere termijn te kunnen bepalen. Daarnaast zou ook voor de regering pleiten dat Nederland het zo slecht nog niet doet in vergelijking met de rest van Europa. Zo zou de werkloosheid hier lager zijn dan elders.

3 Rol van de media in de economische crisis

De rol van de media in de economische crisis maakt weinig los bij de lageropgeleiden. Men vindt dat er (te) veel aandacht aan het onderwerp wordt gegeven en dat de toon vaak erg pessimistisch is, maar men vindt het ook moeilijk om te bepalen of dat pessimisme gerechtvaardigd is.

Hebben de hogeropgeleiden een duidelijk oordeel over de berichtgeving over bijvoorbeeld het Koninginnedagdrama in Apeldoorn (opgeklopt), voor wat betreft de berichtgeving over de economische crisis is men veel minder uitgesproken. Belangrijkste kritiekpunt is dat de berichtgeving te eenzijdig is en onvoldoende diepgang heeft. Deze draagt niet bij aan een dieper inzicht in de achtergronden van de economische crisis. De respondenten lijken het moeilijk te vinden om op grond van de berichtgeving in de media in te schatten hoe ernstig de situatie is. Dit verklaart wellicht waarom weinigen zich echt zorgen maken maar men vaak wel terughoudend is in zijn/haar uitgavenpatroon met het oog op mogelijk slechtere tijden.

4 Opvoeding

In de groep lageropgeleiden spitst de discussie zich vooral toe op de problemen die men zelf in de opvoeding ervaart of ervaren heeft. De meeste respondenten met kinderen stonden of staan alleen voor de opvoeding. Ze hebben zelf ervaren dat dit zwaar is en het risico's op problemen aanzienlijk vergroot. Men is het er over eens dat de opvoeding in Nederland te wensen over laat en denken dat het toegenomen aantal éénoudergezinnen één van de belangrijkste oorzaken hiervoor is.

De meest problematische groep wordt volgens de lageropgeleiden gevormd door pubers. Ouders zijn hun greep op hun kinderen dan vaak kwijt en de vaak negatieve invloeden van buitenaf nemen toe. Men vindt dan ook dat ouders niet altijd verantwoordelijk gesteld kunnen worden voor het problematische gedrag van hun puberkinderen. Bemoeienis van de overheid wordt alleen als gerechtvaardigd gezien als ouders zich laks opstellen en zich onttrekken aan hun verantwoordelijkheid in de opvoeding.

De hogeropgeleiden zijn genuanceerder over de kwaliteit van de opvoeding in Nederland. Hoewel ook hier gesignaleerd wordt dat een toenemend aantal kinderen gedragsproblemen vertoont, zijn de meningen verdeeld over de oorzaken hiervan. Er zijn respondenten die vinden dat ouders tekortschieten. Anderen brengen hier tegenin dat met name ouders van puberkinderen te maken hebben met invloeden van buitenaf en de regie over de opvoeding niet helemaal meer in handen hebben. In termen van oplossingen denkt men aan opvoedingscursussen en opvoedondersteuning voor jonge ouders. Ook over de bemoeienis van de overheid is men verdeeld. Sommigen vinden dat maatregelen als een avondklok voor kinderen veel te ver gaat. Anderen vinden dergelijke maatregelen gerechtvaardigd gezien de ernst van de problemen.